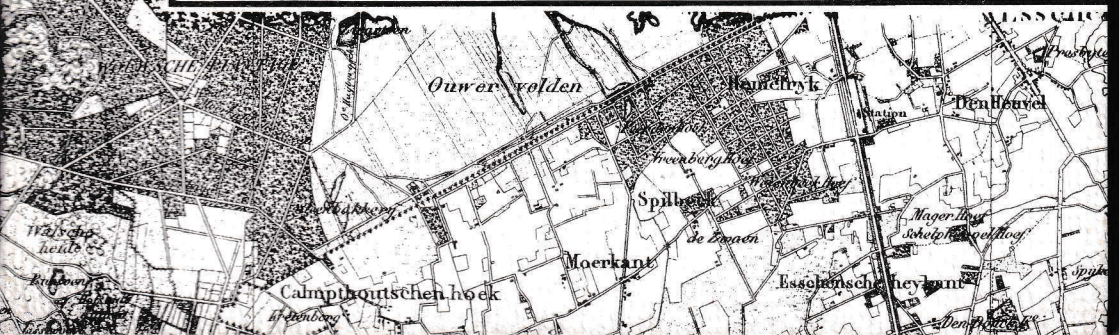

heemkunde kring
DE VIERSCHAER
WOUW

3/4- '91

De Wouwse Coöperatieve Zuivelfabriek

VIII. De fabriek als verlengstuk van de boerderij

De Wouwse fabriek was een typische boerenfabriek. Dit is niet laatdunkend bedoeld, maar hiermee wordt aangegeven dat de fabriek een verlengstuk van de boerderij was. Toen het individuele botermaken op de boerderij te belastend was geworden, werd dit werk van de boerderij overgeplaatst naar de fabriek. De opbrengsten van de produkten vloeiden - na aftrek van de kosten - toe aan de deelnemende boeren. En als die deelnemende boeren van mening waren dat ook andere activiteiten voor gezamenlijke rekening konden worden uitgevoerd, dan gebeurde dat ook. L. Witteveen die tijdens de Eerste Wereldoorlog tot directeur werd benoemd, was zelf van boerenafkomst en voelde precies aan wat de leden wilden. Veel initiatieven en experimenten werden genomen en uitgevoerd, gericht op verbetering van het melkveehoudersbedrijf.

FOK- EN CONTROLEVERENIGING.

In 1921 begonnen tien boeren met samen honderd koeien om iedere drie weken de melk van de afzonderlijke koeien op de fabriek te laten onderzoeken. De boer nam zelf de monsters en de kosten van het onderzoek bedroegen f 1,50 per koe per jaar. Deze actie, gestimuleerd door directeur Witteveen, leidde uiteindelijk tot de oprichting van de fok- en controlevereniging 'Zuivelfabriek Wouw', waarbij de fabriek de monsters ging scheppen en subsidie gaf aan de boeren die deelnamen. De administratie werd door de fabriek verricht en het onderzoek gebeurde gratis in het laboratorium. Die controle bestond nog in de tijd toen H. Witteveen directeur was. De controleurs gingen metuster en melkemmer op stap om te wegen en monsters te scheppen. Dat gebeurde 's morgens, 's middags en 's avonds want in het begin werd er nog drie keer op een dag gemolken, later verviel de middagcontrole omdat er maar alleen

Een foto van de Fok- en KI-vereniging Wouw, gemaakt op 11 september 1958 tijdens een keuring in Etten-Leur. (foto: coll. mevr. E. van Heijst).

4

nog 's morgens en 's avonds gemolken werd. De vrijwillige controle op tbc bij koeien was ook een Wouws initiatief, lang voordat op landelijk niveau werd begonnen met een georganiseerde bestrijding van deze ziekte. Een Wouws vee-ziektenfonds kende slechts een kort bestaan. Dat werd rond 1929 in het leven geroepen. In dat fonds stortten de boeren twee kwartjes per dier per jaar en daaruit werden vergoedingen betaald als een boer een veearts nodig had voor een rund. Het fonds bestond maar vijf jaar omdat bleek dat alleen boeren die vaak zieke dieren hadden er gebruik van maakten. Een boer met minder zieke koeien droeg liever zelf het risico. 40)

ADVIEZEN EN SERVICE.

Maar ook op vele andere gebieden werden initiatieven genomen. Zo werd er een KI-vereniging opgericht die tot doel had om met behulp van sperma van topstieren, via kunstmatige inseminatie, tot verbetering van de veestapel te komen. Er werd een stal- en voederadviseur in dienst genomen die de leden gratis adviezen gaf over verbetering en van de inrichting van de stal, kwaliteit van de melk en het samenstellen van een zo rationeel mogelijke voedercombinatie voor het melkvee. Veel boeren hadden kippen. De eieren die ze wilden verkopen, konden met de melkwagens meegegeven worden naar de fabriek, die zorgde voor sortering en doorverkoop, zodat een goede opbrengst verzekerd was. (Een groot deel van die eieraanvoer werd door de eigen venters in Bergen op Zoom verkocht.) In de eigen maalderij konden de boeren hun granen laten malen tegen de goedkoopste tarieven.

MACHINEMELKEN.

Toen de invoering van de melkmachines, na een lange aarzeling, begon door te breken, werd een aantal jaren geëxperimenteerd met het zg. "jeepmelken". De fabriek kocht een jeep, monteerte daarop enkele melkmachines en trok een gediplomeerde melker aan. Deze jeep reed tweemaal per dag (zeven dagen in de week) langs een - overigens beperkt - aantal boeren om daar de koeien te melken.

De kosten werden door de deelnemers gezamenlijk betaald. Dat experiment werd gestaakt toen de meeste boeren zelf een machine aanschafte. Naast dit soort initiatieven werden er te hooi en te gras allerlei faciliteiten gecreëerd die meer in het kader van dienstverlening moeten worden gezien.

DIENSTEN.

Als een boer zijn graanoogst te nat binnen kreeg, kon hij het graan in zakken naar de fabriek brengen, waar het op de warme stoomketels snel het overtollige vocht kwijt raakte. Een boer die aardappels over had en die op de boerderij aan de varkens moest opvoeren, kon die op de fabriek gaar laten stomen. Dat kon alleen na de middag, want dan werd er toch niet veel stoom verbruikt. Datzelfde gold ook voor het ontsmetten van zaaitarwe door middel van heet water. Weidepalen konden op de fabriek worden geïmpregneerd door ze in een grote bak met water en "wolman"-zout te dompelen. Maar de dienstverlening ging nog veel verder. Als in zomers met langdurige droogte de waterputten op de boerderij droog vielen, werden de lege melkbussen die terugmoesten naar de boerderij gevuld met water! "Maar het mooist nog vond ik", zo vertelde Witteveen jr., die dit alles persoonlijk heeft meegemaakt, "dat mijn vader de boeren wilde stimuleren om verzekeringen af te sluiten voor de oude dag of voor uitkeringen na overlijden. Dan liet hij enkele vertegenwoordigers van het Friese "Onderlinge BoerenverzekeringsFonds" (OBF) komen. Die kregen dan de privéauto van mijn vader mee en togen daarmee een week lang de boer op, en succes was verzekerd. Op de duur kwamen deze noorderlingen bij voorkeur met de carnavalsdagen!" 41)

Er werd in Wouw dus niet uitsluitend gedacht aan het behalen van de hoogst mogelijke financiële resultaten, maar er mocht ook een stukje van de opbrengst gebruikt worden voor bovengenoemde doeleinden. Vanzelfsprekend gaf dit een band van de leden met hun coöperatie. Deze sterke positie kwam de Wouwse coöperatie goed van pas in de strijd met de concurrentie.

Na het maken van de kaas, bleef wei over, een zoete waterige vloeistof, die door de fabriek aan de boeren werd teruggeleverd en vaak als voer voor de dieren werd gebruikt. De fabriek bleef echter met grote overschotten zitten, waar men nauwelijks van af kon komen. Met het stijgen van de melkaanvoer werd immers het probleem steeds groter. In 1929 werd aan het bestuur een rapport voorgelegd om de ketelcapaciteit uit te breiden, de wei te centrifugeren en vervolgens de wei te drogen tot poeder. Het centrifugeren van wei was in Wouw in de beginjaren niet nodig. Daar werd altijd magere kaas gemaakt. Toen eind de jaren twintig de vraag naar vettere kaas toenam, moest ook Wouw mee in de vaart der volkeren.

"Zoo is het maken van Nagelkaas geheel afgeloopen, de laatste jaren werden deze kazen alleen Zondags gemaakt met het oog op de bekorting van het werk. Daar dit echter een belangrijck verlies beteekende hebben wy het maken van Nagelkaas (geheel vetloos) heelemaal afgeschaft", zo meldt het verslag uit 1929. In het stuk berekent de directeur dat de boeren er wel bij zullen varen als de wei tot poeder wordt verwerkt. Door de wei te drogen zou ongeveer $\frac{1}{2}$ cent per liter ontvangen kunnen worden. Omdat in de loop van 1929 zo'n 3.000.000 liter werd aangeleverd, betekende dat een opbrengst van 15.000 gulden. Tot dan toe werd slechts 2500 gulden aan wei verkocht. Door de wei eerst te centrifugeren voor die tot poeder wordt verwerkt, zou nog eens een hoeveelheid weiboter beschikbaar komen, volgens de directeur voor een bedrag van 13.500 gulden. Een totale meeropbrengst dus van $12.500 + 13.500 = 26.000$ gulden. Aan investeringen zou een bedrag van 35.000 gulden uitgegeven moeten worden. Door jaarlijks 15% te rekenen aan rente en aflossing zou er 20.750 gulden netto opbrengst zijn. Daarom werd de aandacht van het bestuur gevraagd voor het aanschaffen van nieuwe apparatuur om wei-poeder te maken. 42)

De machine was van een simpele constructie. Twee metalen cilinders die een tegengesteld draaiende beweging maakten, werden met stoom verhit. Daarop werd de wei gesproeid en door de hitte verdampte het water. De poeder bleef aan de

Wieu, 7 Juni 1939

Wederle Heer

In het bezit van
Uw schrijven d.d. 3 Juni jl.
breng ik U belooft dank voor de
gestane bijleggingen.

Ik zal de andere Heer Pastors
inzage geven van Uw schrijven.

Met belooft groeten
Hoogachtend

Uw dw. dr. inks

Th. Wolters.
pastor.

Het antwoord van pastoor Th. Wolters na de mededeling van de zuivelfabriek dat men rekening zou houden met de aan-vangstijd van de missen op zondag. (Archief H. Witteveen).

cilinders zitten en werd er afgeschraapt. 43)

En het bestuur nam de suggestie graag over, want in het historisch verslag van 1944 wordt melding gemaakt van jaren waarin de wei-productie de 1.000.000 kg.te boven ging.

ZONDAGSWERK.

In 1939 kwamen de Wouwse pastoors opnieuw met een verzoek bij de directie van de melkfabriek om het verwerken van melk op zondag te veranderen. De directeur legde het verzoek voor aan het bestuur en op 3 juni 1939 ging een brief uit aan de pastoors van Wouw en Heerle. Uit de brief wordt het probleem duidelijk. De pastoors hebben geklaagd dat enkele melkrijders en personeelsleden van de fabriek niet op tijd kunnen komen om naar de mis te gaan. In die dagen rustte op elke katholiek de plicht om op zondag naar de kerk te gaan. Het bestuur stelde meteen een onderzoek in en daaruit bleek dat één melkrijder wel naar de mis kon, maar niet op tijd kon komen, terwijl er bij de personeelsleden op de fabriek een aantal was dat de tijd tussen het beëindigen van de werkzaamheden en de aanvang van de mis wat krap vonden. Het bestuur nam onmiddellijk enkele maatregelen en stelt daarvan ook de pastoors in kennis:

"Door 's Zondags een half uur vroeger te beginnen wordt de tijdsruimte tusschen het eindigden der werkzaamheden aan de fabriek en het begin van de laatste mis ruimer, zoodat het ook de melkrijders gemakkelijker is geworden met weinig goeden wil 's Zondags mis te hooren". 44)

Het bestuur wijst de pastoors er verder nog op dat zowel de boeren als het personeel bezwaren hebben tegen het werken op zondag, maar dat dit niet anders kan. Wel worden mensen steeds in de gelegenheid gesteld om in ploegen te werken, zodat ze afwisselend de vroegmis en de late mis kunnen bezoeken, terwijl om beurten ook een vrije zondag wordt gegeven. De reactie van pastoor Th. Wolters van Wouw is kort maar krachtig. Hij meldt in een handgeschreven briefje van 7 juni 1939 dat hij blij is met de toezegging en laat weten dat hij zijn collega-pastoors op de hoogte zal brengen.

Aan

Hare Majesteit de Koningin.

Geeft met de meeste eerbied te kennen het bestuur van
Coöp. Zuivelfabriek te Wouw

dat het voornemens is in de gemeente Wouw, Hogerheide
en Halsteren een melkcursus op te richten, ten einde
daardoor in de behoefte aan elementair melkwinnig
onderwijs te voorzien:

dat het onderwijs aan dezen cursus zal worden gegeven
volgens de voorschriften door den Heer C. Janssen,
Roosendaal, waarvan als hoofd zal optreden de heer
C. Janssen, Roosendaal.

dat voor deze cursus zal gelden de bestaande voor-
schriften,

dat door het bestuur der Coöp. Zuivelfabriek te Wouw
een verwarmd en verlicht lokaal zal worden beschikbaar
gesteld,

dat echter de geldmiddelen der Zuivelfabriek niet toe-
laten de overige uitgaven voor den cursus, welke zijn
vermeld in de hiertbij gaande begrooting van ontvangsten
en uitgaven geheel te bestrijden:

redenen waarom het bestuur voornoemd, -hetwelk verklaart
bekend te zijn met de voorwaarden, onder welke uit 's
Rijks kas subsidiën aan land- en tuinbouwcursussen
worden verleend en zich aan die voorwaarden te onder-
werpen - zich tot Uwe Majesteit wendt met het eerbie-
dig verzoek in het genot te mogen worden gesteld van
een Rijkssubsidie ten bedrage van Fl. 220,00

(tweehonderd twintig gulden) 't welk doende, enz.

het Bestuur
J. de Wouw
C. de Wouw

Verzoek aan de koningin om een subsidie van fl. 220,-
voor het geven van een melkcursus. (Archief H. Witte-
veen).

OORLOG.

Toen diende zich de Tweede Wereldoorlog aan. De vraag naar boter en kaas en consumptiemelk nam toe, de produktie van wei moest echter stopgezet worden, wegens een tekort aan steenkool. Toen de bevrijding voorbij was, was er veel kapot en weg. Koeien waren dood en de produktie kwam, met stoomkracht, weer op gang. Omdat de electriciteitsvoorziening niet meer functioneerde moest de stoommachine weer in gebruik genomen worden, en met behulp van enkele andere oude werktuigen, zoals een centrifuge en een karn die met drijfriemen aangesloten werden op de stoommachine kon er weer melk verwerkt worden. "De fabriek heeft maar drie dagen stilgelegen", wist Witteveen jr. met enige trots te vertellen. Samen met zijn vader en een paar ouwe rotten, die nog precies wisten hoe dat vroeger allemaal werkte, hadden zij dat voor elkaar gekregen.

Deze uitgave werd mede mogelijk
door de financiële steun van de
Drankencentrale "Wouw" B.V.

